

А. Г. ГОЛЬЦОВ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ВПЛИВ ГЕОПОЛІТИКИ ЗАХОДУ Й РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП, 2007, вип. 2(16), с. 102–107

Розглянуто особливості сучасного геополітичного положення України, проаналізовано вплив зовнішніх геополітичних сил (Заходу на чолі зі США та Росії) на формування і розвиток внутрішньополітичної ситуації в Україні, характер її зовнішньої політики. Дано оцінку діям провідних українських політичних сил під впливом зовнішніх геополітичних сил.

Могутні актори міжнародних відносин спроможні впливати на геополітичну ситуацію в регіонах та окремих державах світу. Сукупність геопросторових впливів зовнішньополітичних акторів можна узагальнено назвати зовнішнім геополітичним чинником, або фактором. Геополітичний фактор, безумовно, чинить вплив на формування і розвиток політичних, економічних, соціальних і культурних процесів усередині держави, на загальну внутрішньополітичну ситуацію в країні. Слід відзначити і зворотний процес впливу певної політичної ситуації в країні на геополітичну ситуацію в сусідніх державах, регіоні і, можливо, у макрорегіоні чи навіть у світі. Тому дослідження характеру взаємозв'язків між геополітичним фактором і внутрішньополітичними процесами в Україні є вельми актуальною проблемою вітчизняної політичної науки.

Дослідженню особливостей сучасного геополітичного положення України, дії зовнішніх геополітичних факторів на формування і перебіг політичної ситуації в Українській державі присвячено досить багато літературних джерел [1; 3; 4; 7]. У багатьох працях вітчизняних і західних учених особлива увага акцентується насамперед на позитивному впливі геополітики Заходу на політичне та економічне життя в Україні [1; 4]. Спробуємо в цій статті висвітлити проблемні аспекти внутрішньополітичної ситуації в Україні, пов'язані з геополітикою Заходу на чолі зі США та Росії, особливості діяльності провідних політичних сил

України залежно від зовнішнього геополітичного впливу.

Геополітичне положення держави можна охарактеризувати як сукупність її геопросторових політичних відносин із зовнішніми політичними силами. Серед провідних геополітичних акторів, що впливають на ситуацію в державі, виокремлюються світові, трансрегіональні, макрорегіональні і регіональні центри (полюси) сили. Крім того, велике значення має “сусідське” геополітичне положення держави, характер її політичних відносин з найближчими сусідніми країнами.

Сучасне геополітичне положення України в Європі характеризується цілою низкою неоднозначних властивостей. З точки зору геополітичного положення в Європі Україну можна уявити затисненою між двома могутніми військово-політичними акторами — НАТО із заходу і Росією зі сходу та північного сходу. Подібне геополітичне положення виглядає як буферне. Буферною вважають несаможиттєву та слабку у військовому, політичному, економічному відношенні державу, розташовану між ворожими одна до одної країнами. Попри наявність суттєвих геополітичних проблем у відносинах між Росією і НАТО, стосунки між цими акторами нині не є ворожими, відбувається співробітництво, навіть, активніше, ніж між Україною і НАТО. Росія і НАТО (Захід) мають зараз спільні геополітичні інтереси, пов'язані з боротьбою проти ісламістського екстремізму і недопущення зростання могутності нових гео-

політичних (геоекономічних) “полосів”. Проте у світовому та євразійському геополітичних “розкладах” Росія і НАТО є конкурентами-суперниками, між якими йде змагання за сфери впливу на стратегічно важливі ареали геопростору в Східній Європі та Південно-Західній Азії.

Геополітичне положення України справді є вельми складним у зв'язку з потужним геополітичним і геоекономічним тиском з боку як Заходу, так і Росії. Економіка України за роки незалежності не досягла суттєвих успіхів, демографічна ситуація в державі нині катастрофічна, військово-технічний потенціал послабнув, зовнішня політика часто має нестійкий, кон'юнктурний, суб'єктивний, несамостійний характер.

Незважаючи на проблеми політичного та економічного розвитку, Україна є другою країною в Європі за територією, має вигідне транзитне географічне положення з виходом до Світового океану, потужний природно-ресурсний, середній індустріальний та аграрний потенціал. Завдяки таким позитивним потенційним можливостям та за наявності могутньої ефективної консолідуючої владної сили Україна спроможна була б успішно відігравати у Південно-Східній Європі і Чорноморському регіоні роль регіональної держави.

Здобувши незалежність, Україна прагнула знайти свою геополітичну ідентичність [7], пошук якої здійснювався в різних стратегічних напрямках, з хитаннями в той чи інший бік і з перемінним успіхом. Багатовекторність у зовнішній політиці поєднувалася з хаотичними реформами у внутрішньодержавному житті.

У кінці 90-х років XX ст. був проголошений головний вектор зовнішньої політики — європейський. З того часу риторика про “європейський вибір” України в зовнішній політиці і про впровадження в українське життя європейських цінностей стала невід'ємним атрибутом виступів українських державних діячів [3]. Однак формальний геополітичний вибір у бік Європи поєднувався з постійними поступками у відносинах з Російською Федерацією. У геополітиці кучмівської України поєднувалися офіційно проголошений курс на інтеграцію до НАТО і ЄС як головний вектор зовнішньополітичної стратегії і курс на створення Єдиного економічного простору (ЄЕП) як інтеграційного угруповання з домінуванням Російської Федерації.

Зовнішня імперська геополітика Російської Федерації поширюється не лише на Україну, а й на весь пострадянський геополітичний простір. Державні та приватні корпорації з Росії прагнуть

встановити свій контроль над стратегічно важливими галузями економіки нових незалежних держав. Російська Федерація прагне тримати під своїм контролем політичні процеси у країнах СНД, намагаючись приводити до влади лояльні щодо неї чи навіть проросійські режими. Створюються інтеграційні угруповання (наприклад, ЄЕП), покликані забезпечити панування “ліберальної імперії” на пострадянському просторі. Під гаслами підтримки прав і свобод російського і “російськомовного” населення здійснюється культурна експансія нової Російської імперії до нових незалежних держав.

Російський неоімперіалізм використовує геополітичну доктрину євразійства, включаючи більшу частину України до євразійської цивілізації. Росія закликає до єднання всі східнослов'янські народи, оголошуючи саме себе їхньою захисницею. Експансіоністська геополітика Росії використовує навіть релігійний чинник, намагаючись представити себе заступницею істинного православ'я в Україні.

Росія прагне тримати контроль над стратегічно важливими регіонами і галузями господарства України. З військово-стратегічної точки зору Російська Федерація особливо зацікавлена у своєму контролі над Кримом (хоча б Севастополем). У працях радикальних російських неоімперіалістів не визнається статус України як незалежної держави і навіть пропонуються сценарії її геополітичного розчленування із встановленням Росією необмеженого контролю над переважною частиною української території [5].

Єдина планетарна держава світу — США згідно з класичною геополітичною традицією вважає ключем до світового панування контроль над Євразійським континентом. У цьому контексті Україні відводиться вельми важлива роль однієї з “геополітичних осей” [2]. Для нинішньої зовнішньої політики США залишається актуальною ідея З. Бжезінського про Україну як фактор, винятково важливий для перешкодження відродженню євразійського російського імперіалізму, оскільки без України Росія хоча і може змагатися за імперський статус, проте це буде здебільше азійська імперська держава [2]. Тому США зацікавлені у підтримці в Україні прозахідних політичних сил, які створюватимуть сприятливе для військово-стратегічної та економічної експансії Заходу середовище і проводитимуть антиросійську зовнішню політику. Саме США вельми зацікавлені у вступі України до НАТО, у закріпленні Альянсу на новому геостратегічному плацдармі. Нові члени, що

вступили до Альянсу в 1999 та 2004 р., є особливо відданими союзниками США та активними прихильниками швидкого приєднання України до НАТО.

Провідні держави Західної Європи зацікавлені насамперед у демократичній і прогнозованій Україні, вони прагнуть мати на своїх східних рубежах стабільний ринок сировини, збуту готової продукції, вигідних інвестицій. Проте Західна Європа не зацікавлена у приєднанні України до Європейського Союзу (принаймні у близькій перспективі), оскільки для неї очевидними є ризики, пов'язані з можливим вступом до ЄС країни, рівень розвитку якої в політичному, правовому, економічному та соціальному відношенні не відповідає європейським стандартам.

На міжнародній арені режим Кучми намагався балансувати між “Сходом” і “Заходом”, шантажуючи кожну зі сторін можливістю тіснішого союзу з іншою. У внутрішньополітичній сфері бажаною для владної верхівки формою життя був застій як найоптимальніша форма існування еліти (точніше, псевдоеліти), утримування нею своїх майнових привілеїв, подальшої можливості скуповувати за безцінь промислові підприємства, безконтрольного розкрадання державної власності та ін. Компрадорська еліта, яка підживлюється політичним і фінансовим впливом з-за кордону і має на меті якомога швидше у будь-який спосіб розбагатіти, шукає лише шляхи подальшого позазаконного збагачення і збереження нагробованого, для чого їй і потрібна зарубіжна підтримка. Тому в Україні відсутня повноцінна єдина політична еліта, яка виражала б інтереси переважної частини населення, спроможна була проводити самостійну зовнішню і внутрішню політику, націлену на повноцінний захист національних інтересів, могла б взяти на себе цілком усю відповідальність за політичну, правову, економічну ситуацію в країні. Ідеалістичними поки що виявляються прагнення окремих політиків і вчених здійснити синтез ідеології українського державництва і патріотизму та ідеології лівоцентризму для реалізації ідеї побудови сильної демократичної держави із соціально-орієнтованою ринковою економікою [4].

Напередодні “помаранчевої революції” протистояння між владною елітою і рештою населення, невдоволеного кучмівським застоєм у політичній сфері, розкраданням державного майна, облудною брехнею і правовим нігілізмом на всіх щаблях влади, низьким життєвим рівнем, загострилися. Це невдоволення використали у своїх цілях ті політичні діячі та бізнесмени, які через

ті чи інші причини були відсторонені від управління державою і розподілу державної власності, перебували під тиском корумпованого владного клану.

Політичний режим Кучми та його спадкоємця Януковича був вигідний імперській Росії, оскільки забезпечував їй фактичне домінування над українським геополітичним і гео економічним простором. Тому під час президентської кампанії 2004 р. Росія відверто і брутально втручалася у внутрішні справи України, намагаючись допомогти перемозі “свого” кандидата. Проте російські політтехнологи прорахувалися, не взявши до уваги зростання політичної свідомості і громадянської активності українського народу, найактивніша частина якого вийшла на Майдан і не допустила продовження існування антинародного корумпованого режиму. Однак акціями народного невдоволення наприкінці 2004 р. (“помаранчевою революцією”) з успіхом скористалися представники антикучмівської еліти, залучивши собі на допомогу західний політичний вплив і фінансову підтримку.

Нова еліта на чолі з Ющенком, прийшовши до влади, здійснила лише косметичне реформування кучмівської системи. Особи у владних кріслах змінилися, проте самі методи управління, призначення на керівні посади, засоби незаконного розподілу матеріальних благ залишилися ті ж самі. У нових державців та їхніх тіньових хазяїв виникла потреба перерозподілити на свою користь бюджетні кошти, головні потоки капіталів і колись по-зłodійськи приватизовані підприємства-гіганти. А економічні реформи в усіх галузях господарства так по суті і не були проведені, і життєвий рівень населення на хвилях зростання цін на різні товари так і не підвищився. Нова політична еліта за короткий термін втратила довіру значної частини народу через непослідовність, непрофесіоналізм, корупційні скандали, nepoтизм (кумівство) на найвищому рівні та ін.

США та європейські країни впевнено підтримали нову владу. Проте Захід, невдоволений політичною, правовою та економічною нестабільністю в державі, закликає керівництво України до рішучих кроків на шляху до ліберальної демократії та ринкової економіки. Сполучені штати чинять тиск на свого ставленика Ющенка, підштовхуючи його до жорсткішої позиції у відносинах з Росією, активнішого руху України до Північноатлантичного Альянсу, проамериканського зовнішньополітичного курсу по відношенню до “недемократичних” режимів.

Росія, зазнавши геополітичної поразки під час президентських виборів в Україні, не залишила спроб утримати Україну в орбіті свого впливу. Як головний важіль було використано гео економічний тиск, зокрема за допомогою цін на природний газ. Таку стратегію, як енергетичний шантаж, Росія реалізує, прагнучи не лише збагачення, а й встановлення свого контролю над газотранспортними системами інших країн, підвищення своєї ролі у світовому геополітичному просторі. Враховуючи величезне транзитне значення України, Росія буде довго і запекло боротися за встановлення контролю над її газо- і нафтотранспортною системою. З цією метою Росія активно підтримує в Україні ті політичні сили, які виступають за тісніший політичний та економічний союз з Росією, – насамперед Партію регіонів, а також Блок Вітренко, КПУ та ін.

Під час парламентських виборів 2006 р. російські політтехнологи на теренах України діяли обережно, особливо не афішуючи свою участь у розробці стратегії і тактики проросійських політичних сил. Неврівноважена і неефективна регіональна політика центральної влади, її непродумана хаотична непослідовність дій в економічній та соціальній сфері надали можливість Росії зберегти свій геополітичний та гео економічний вплив у південних і східних регіонах України. Геоінформаційний вплив на Україну все більше посилюється через підконтрольні правлячим колам Росії ЗМІ. Неоімперська геополітика по відношенню до пострадянських країн має підтримку значної частини населення Росії через сформоване ЗМІ негативне сприйняття України, Молдови, Грузії як проамериканських держав, органи влади яких проводять нібито недружню Російській Федерації політику [6], а також порушують права і свободи етнічних росіян і російськомовних жителів.

Спроможність адекватно відповідати на зовнішні геополітичні виклики є індикатором політичної зрілості й життєздатності правлячої політичної еліти. Для цього потрібна підтримувана переважною більшістю населення національна стратегія політичних дій усередині держави і на міжнародній арені. Національно свідомі, піддержані державними властями політична еліта не сформувалася в Україні через низку об'єктивних і суб'єктивних чинників. Частина політичної еліти є залишком колишньої партійно-комсомольської еліти радянської доби. Національно-демократичні політичні сили роз'єднані, змагаються між собою за вплив на електорат і за честь бути найбільш "чистими" націонал-патріотами. За роки

незалежності значна частина провідних політиків більшою чи меншою мірою долучилася до корупційних схем пострадянського розкрадання державної власності. Сформувалися потужні політичні сили, які фактично обслуговують інтереси великого приватного капіталу, здобутого позазаконними шляхами. Ці політичні сили прагнуть прийти до влади з метою легітимізувати нечесно нажиті капітали, створити умови для їх багатократного примноження.

"Помаранчева" коаліція, яка мала відіграти в сучасній Україні роль консолідуючої сили, була досить швидко роздерта міжособистими чварами і виявилася неспроможною досягти консенсусу ні щодо внутрішньої, ні щодо зовнішньої політики. Неузгодженим було питання щодо можливого вступу до НАТО: соціалісти – "проти", а "Наша Україна" – "за". Численні узгоджені питання стосувалися внутрішньодержавної сфери. Конституційні зміни, за які наполегливо виступали й виступають соціалісти, для "нашоукраїнців" є небажаним гальмом для "свого" президента. Інші спірні питання: приватна власність на землю, приватизаційний процес, адміністративно-територіальна реформа та ін. БЮТ не афішує своїх зовнішньополітичних пріоритетів, а програма внутрішніх перетворень спрямована на збільшення ролі держави в економіці. Крім того, були численні суперечності між олігархічними угрупованнями, які підтримували ту чи іншу політичну силу у складі коаліції. А самі олігархи, як впливає з їхніх дій, перебувають під латентним керівництвом з-за кордону. Тому захист національних інтересів України для учасників "помаранчевої" коаліції не був безумовним пріоритетом.

"Антикризова коаліція" (Партія регіонів, СПУ, КПУ), що створила парламентську більшість і уряд, поєднала з цинічно прагматичних питань протилежні політичні сили: ПР представляє інтереси великого бізнесу, СПУ і КПУ теоретично є виразниками інтересів трудящих і знедолених. До уряду увійшли представники нібито непримиренних політичних сил – "Нашої України" та "антикризової коаліції". Справжніх ідеологічних розбіжностей між партією "великих гаманців" (НСНУ) і "дуже великих гаманців" (ПР) не існує. Скомпрометувавши себе співпрацею з "антикризовою коаліцією", "Наша Україна" нарешті пішла в опозицію. Проте при голосуваннях у парламенті з найбільш важливих питань депутатів з опозиційних фракцій (БЮТ, "Нашої України"), які є представниками олігархічних кланів, запрошуватимуть приєднуватися до правлячої більшості

з використанням відповідного матеріального стимулювання.

Уряд “регіоналів” має можливість проводити геополітичну “гру”, використовуючи буферне положення України, торгуючись одразу і з Росією, і з Заходом. Можна потенційно шантажувати Росію своєю співпрацею з НАТО, навіть вступом до Альянсу, добиватися певних пільг, лякаючи її приходом до влади націонал-патріотичних сил, налаштованих проти експансії російського капіталу, перебування на території України Чорноморського флоту Росії, таких, що відстоюватимуть, зокрема, жорстку позицію України на переговорах про розмежування Азовського моря та Керченської протоки. Можливе поступове охолодження стосунків між Партією регіонів та її московськими геополітичними покровителями. Могутній донецький клан прагне зміцнювати свої економічні позиції на Заході, його бізнес-інтереси неминуче зіткнуться з інтересами могутньої державної монополії — “Газпрому” і великих російських олігархічних груп.

З іншого боку, в уряді “регіоналів” виникає можливість шантажувати Захід потенційним зближенням з Росією, вступом до ЄЄП, активною співпрацею з Організацією договору про колективну безпеку (ОДКБ) та ін. Тим самим уряд Януковича може досягати певних поступок з боку США (НАТО), визнання своєї легітимності і демократичності. У програвшій в будь-якій ситуації залишаються національні інтереси України і весь український народ.

Сучасний геополітичний тиск на Україну одразу із Заходу та Сходу є великим викликом нашої державі, українському народові. Україні надзвичайно важко в умовах глобалізації відстоювати свій власний шлях на світовій і регіональній арені і свою власну політику всередині держави, яка не диктується західними чи східними провідними геополітичними “гравцями”. Сучасні правлячі політичні сили та їхні лідери прийшли до влади в державі та парламенту в ситуації геополітичних зазіхань провідних іноземних акторів, навіть з політичною і фінансовою допомогою цього зовнішнього геополітичного впливу. Тому внутрішня і зовнішня політика сучасного українського керівництва має несамостійний, фактично компрадорський характер.

Президент України фактично підпорядкував політику держави геополітичним і геоекономіч-

ним інтересам Заходу на чолі зі США, проте в умовах активного тиску з боку Росії намагається зберігати з нею партнерські відносини. Уряд Януковича, виражаючи інтереси східноукраїнських олігархічних груп, тісно пов'язаних з Росією, перебуває під геополітичним впливом Москви. З іншого боку, прагнення контролювати всю державу та економічні інтереси донецького капіталу призводять до прозахідних проявів зовнішньої політики нинішнього уряду. Отже, зовнішня політика України, як і в часи Кучми, залишається фактично двовекторною, а внутрішньополітична ситуація в країні здебільше визначається впливом могутніх зовнішніх геополітичних сил.

Потрібний суспільний консенсус між різними суспільними групами населення, регіональними спільнотами Сходу, Півдня, Центру і Заходу України. Стабільна внутрішня політика має бути спрямована на активний розвиток українського суспільства за своїм власним сценарієм, а не на підставі безглузлого копіювання іноземних рецептів. Необхідна самостійна, виважена, ефективна, економічно вигідна зовнішня політика на міжнародній арені, яка відповідає національним інтересам України, а не зовнішніх геополітичних “гравців” чи із Заходу, чи зі Сходу.

Література

1. Базив Д. П. Геополитическая стратегия Украины. — К., 2000. — 192 с.
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы: Пер. с англ. — М.: Междунар. отношения, 1999. — 256 с.
3. Гринев В. Б., Гугель А. С. Потерянное десятилетие — контуры новейшей политической и экономической истории Украины: Моногр. — К.: МАУП, 2001. — 432 с.
4. Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. — Л., 2000. — 310 с.
5. Дугин А. Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством. — М.: Арктогея, 1999. — 928 с.
6. Сушко О. Росія — СНД: прощання з регіональним лідерством // Дзеркало тижня. — 2006. — № 16–17, 29 квіт. — С. 5.
7. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти / За ред. Ф. М. Рудича. — К.: МАУП, 2002. — 488 с.

Головними зовнішніми геополітичними силами, що чинять вплив на внутрішньополітичну ситуацію в Україні, є Захід на чолі зі США та Росія. Імперська геополітика Росії та США спрямована на встановлення контролю над стратегічно важливою територією України. Відсутність в Україні повноцінної національної еліти призводить до нестабільності у внутрішній політиці, коливань її зовнішньополітичного курсу під впливом зовнішніх геополітичних сил.

Главными внешними геополитическими силами, которые влияют на внутреннюю политическую ситуацию в Украине, являются Запад во главе с США и Россия. Имперская геополитика России и США направлена на установление контроля над стратегически важной территорией Украины. Отсутствие в Украине полноценной национальной элиты ведет к нестабильности во внутренней политике, колебаниям ее внешнеполитического курса под влиянием внешних геополитических сил.

The main foreign geopolitical forces which influence domestic political situation in Ukraine are West, headed by the USA, and Russia. Imperial geopolitics of Russia and the USA aimed at instituting control over strategically important territory of Ukraine. The lack of valid national elite in Ukraine leads to instability in domestic policy, lurches its foreign-policy course under the influence of foreign geopolitical forces.

Надійшла 26 червня 2007 р.